ISSN 2729-9767

Bulletin IVPR

May 2022
Vol 3 Issue 5

Lyman R. Stone

Politika Viktora Orbána nezastavila pokles populácie

Inštitút pre výskum práce a rodiny
2022

Inštitút pre výskum práce a rodiny

Politika Viktora Orbána nezastavila pokles populácie

Lyman R. Stone

Lyman R. Stone je riaditeľom výskumu v konzultačnej firme Demographic Intelligence, pracovníkom American Enterprise Institute a výskumným pracovníkom v Inštitúte pre štúdium rodiny.

Bývalé komunistické krajiny východnej Európy si po získaní nezávislosti na začiatku 90. rokov 20. storočia vybudovali živé politické scény s výraznou súťažou medzi ľavicou a pravicou. Zo všetkých pravicových strán usilujúcich o moc v týchto krajinách, Fidesz v Maďarsku, vedený Viktorom Orbánom, má druhú najväčšiu a druhú najdlhšiu konzervatívnu väčšinu, hneď za poľskou stranou Právo a spravodlivosť. Keď Fidesz zmenil maďarskú ústavu v roku 2011 a opäť v roku 2013, zahrnul do nej odsúdenie komunizmu, potvrdenie kresťanského dedičstva Maďarska, ochranu manželstva ako zväzku muža a ženy a podporu pôrodnosti. Teraz je to veľmi nacionalistický a spoločensky konzervatívny dokument, a obzvlášť jedna otázka jeho verejnej politiky priťahuje veľkú pozornosť: premena demografie krajiny tak, aby posilnila jej domáci maďarský charakter.

Keď v roku 2015 vypukla utečenecká kríza, Maďarsko postavilo plot, aby zastavilo príchod utečencov. Taktiež oznámilo rad nových politík na podporu mnohopočetných rodín: bezúročné pôžičky na domy, daňové úľavy pre pracujúce mamičky, a množstvo ďalších programov. V priebehu niekoľko málo rokov Maďarsko vo svoje ústave znemožnilo manželstvo osôb rovnakého pohlavia a dôrazne začalo propagovať manželstvo a rodičovstvo.

Otvorená snaha Maďarska podporovať pôrodnosť a zároveň obmedzovať imigráciu je v demografickej politike mimoriadnym experimentom, ktorý má výrazné politické dopady. Ak by sa mu podarilo zvrátiť populačný úpadok Maďarska, môže slúžiť ako inšpirácia pre obdobné politiky v krajinách s konzervatívnymi vládami po celom svete. Z tohto dôvodu je preto dôležité pochopiť, čo maďarská pro-populačná politika v skutočnosti je a aký má dopad na maďarskú spoločnosť.

Najprv sa pozrime na Orbánovo odmietanie utečencov. Do Nemecka v roku 2015 imigrovalo viac než 2 milióny ľudí – v roku 2012 to bolo pod jeden milión – a podstatná časť tohto nárastu boli utečenci z Blízkeho výhodu. Maďarsko však v roku 2015 prijalo len 25 tisíc imigrantov bez maďarského občianstva, čo bolo len o 4 tisíc viac než v roku 2012. Keď to prepočítame na počet obyvateľov oboch krajín, imigrácia do Nemecka stúpla trikrát až šesťkrát viac než tá do Maďarska v rokoch 2009 až 2012, a potom takmer desaťkrát viac než tá maďarská v rokoch 2015-2016.

V tomto ohľade bol Orbán úspešný; zabránil prísunu veľkého počtu cudzincov, ktorí mohli byť voči maďarským hodnotám nepriateľskí. Ale tento na prvý pohľad úspech zakrýva hlbší problém. Čísla z iných krajín ukazujú, že do roku 2005 z Maďarska emigrovalo 31 tisíc ľudí. Do roku 2010 to bolo 51 tisíc a do roku 2015 až 100 tisíc. Orbán úspešne zabránil nežiaducej imigrácii, ale zároveň predsedal masívnemu nárastu (maďarskej) emigrácie. Od roku 2015 sa čísla trochu umiernili; v roku 2019

iba 73 tisíc Maďarov emigrovalo do iných priemyselných krajín. Zaiste, v tej istej dobe sa stúpajúci počet Maďarov, ktorí predtým opustili svoju krajinu, vrátil spať do Maďarska... a taktiež etnickí Maďari z Rumunska, Srbska a iných susedných krajín. Táto vlna Maďarov, migrujúcich do Maďarska, činí migračnú situáciu vyrovnanou, ale čísla z Európy ukazujú stúpajúci počet Maďarov, žijúcich mimo Maďarsko. V priemere Maďari Maďarsko opúšťajú.

To je čiastočným dôvodom, prečo populácia Maďarska klesla z takmer 11 miliónov ľudí na začiatku 80. rokov 20. storočia na pod 10 miliónov v súčasnosti.

Samozrejme, maďarská vláda toto všetko vie, preto súčasne s tým, ako nastolila ostrý protiimigračný kurz, zároveň predstavila sériu pro-rodinných iniciatív. Podľa oficiálnych vyhlásení a provládnych autorov maďarská vláda videla, že pôrodnosť bola veľmi nízka (okolo 1,25 dieťaťa na ženu), preto sa rozhodla pomôcť rodinám mať a vychovávať deti. Najprv v roku 2015 prišiel CSOK, program, ktorý dotoval pôžičky na hypotéky domov pre páry, ktoré mali tri deti. Potom prišli podobné programy dotujúce vzdelanie, väčšie autá (minivany), opravy domov, a ďalšie výdavky. No a konečne tam bol aj program ohľadne daní z príjmu: ženy, ktoré mali štyri či viac detí, už nikdy nemusia platiť daň z príjmu. Zatiaľ úplne poslednou je „pôžička na dieťa“ vo výške 30 tisíc dolárov, o ktorú si páry môžu požiadať, keď sa vezmú, a ktorá je im postupne odpustená, keď majú deti.

Avšak nanešťastie, pôrodnosť v Maďarsku sa takmer nepohla. Je veľa spôsobov, ako hodnotiť dopad pro-natálnej politiky, akou je program CSOK. Jedným z najjednoduchších je všimnúť si, že keď finančné stimuly pre druhé dieťa boli viac než štyrikrát štedrejšie než pre prvé dieťa, a pre tri a viac detí boli ešte štyrikrát vyššie, Orbánova vláda očakávala veľký nárast počtu tretích a ďalších pôrodov. To sa však nestalo. V roku 2014 bolo v Maďarsku pôrodov tretích či ďalších 22 percent zo všetkých pôrodov, a tento podiel pôrodov tretích či vyššieho počtu v skutočnosti od tej doby poklesol na 20 percent v roku 2019. Pre porovnanie: priemerný podiel tretích či ďalších pôrodov vo všetkých bývalých komunistických krajinách bol v roku 2014 okolo 16 percent, a stúpol na 19 percent v roku 2019. Zatiaľ čo ich rovesníci videli viac a viac žien s veľkými rodinami, v Maďarsku sa veľké rodiny stávali zriedkavejšími.

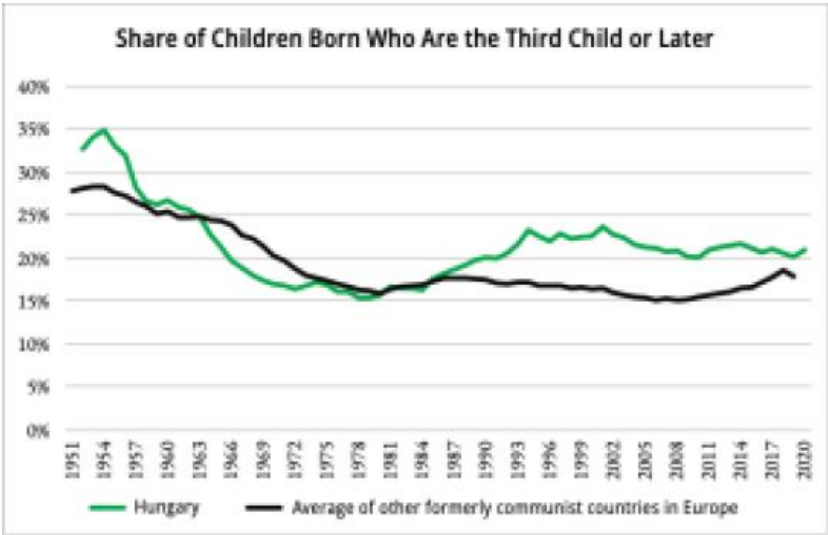

Zdroj: Databáza plodnosti, Eurostat, Maďarský centrálny štatistický úrad

Inými slovami, CSOK neuspel. Miera maďarskej pôrodnosti nebola lepšia, vlastne bola o trochu horšia než pôrodnosť v neďalekých krajinách. Prečo sa to nepodarilo?

Aby sme zistili odpoveď, je nutné lepšie pochopiť, čo bol CSOK. CSOK nebol projektovaný ako program na podporu pôrodnosti. Maďarsko, rovnako ako mnohé bývalé komunistické krajiny, má staré paneláky, plné malých bytov, do ktorých sa veľa ľudí nezmestí. Avšak maďarské stavebné firmy majú úzke vzťahy so stranou Fidesz a vláda chcela povzbudiť pôžičky v maďarskej mene forint, aby povzbudila slabý finančný sektor. Čo by mohlo byť lepšou cestou ako vyriešiť všetky tieto problémy, než vydávať hypotéky, ktoré je možné použiť len na novostavby, s tým, že vláda ponesie celé finančné riziko?

Ale ako môže vláda zaistiť, že nové domy budú dostatočne priestorné? Jednoducho: spojte benefit s veľkosťou rodiny a stanovte vyžadovanú rozlohu v metroch štvorcových. Takže to, čo začalo ako program na podporu finančného a stavebného sektoru, sa metamorfózou zmenilo na „rodinnú politiku“. Pritiahlo to mimoriadnu medzinárodnú mediálnu pozornosť a maďarské vedenie si uvedomilo, že narazilo na víťaznú stratégiu: dajte tejto politike nový brand ako konzervatívna podpora rodinám a získate dobré referencie v zahraničí; o to viac, že len málo konzervatívnych autorov hovorí po maďarsky... A pretože maďarská vláda čelila kritickému populačnému problému a chcela podporiť pôrodnosť, všetko do seba zapadalo.

To síce vysvetľuje počiatky CSOK, ale už nevysvetľuje jeho neúspech. Aby sme ho pochopili, musíme si uvedomiť jeden kľúčový fakt: Maďarsko malo jedny z najväčších výdavkov na rodiny a deti v priemyselnom svete už predtým, než Orbán prišiel k moci. V roku 2010 Maďarsko možno vydávalo viac vládnych peňazí na rodiny s deťmi než takmer akákoľvek iná krajina na zemi. Za Orbána však maďarské výdavky na deti a rodiny poklesli. Atraktívne programy ako CSOK ponúkajú Maďarom pôžičky teraz, s prísľubom ich odpustenia, ak budú mať deti. To síce teraz nevytvára pre rodiny prílišnú finančnú záťaž, ale prináša možnosť veľkých výhod v budúcnosti. Zároveň však Maďarsko znížilo priame dávky na deti a rodiny. Proste CSOK zlyhal preto, že na jeho financovanie sa brali peniaze z priamych dávok rodinám a deťom – a maďarské rodiny to vedeli.

CSOK nebol jediný taký program Fideszu. Ďalšie boli dotácie na nákup áut so siedmimi a viacerými miestami na sedenie pre rodiny s troma a viacerými deťmi. Je tam tiež program dávať rodinám pomoc pri splácaní hypoték v podobe priamych platieb za každé dieťa, ktoré majú, a podobne.

Ale sú tu aj dobré správy. Zdá sa, že ten posledný prírastok do série maďarských rodinných politík v skutočnosti funguje. Od začiatku roku 2019 si môžu maďarskí mladomanželia mladší od určitého roku a bez predchádzajúcich detí zažiadať o pôžičku so silne dotovanou úrokovou sadzbou a s odročeným splácaním. Ako páry majú deti, časti tejto pôžičky sa odpúšťajú, a ak majú tri deti v priebehu desiatich rokov, dostanú navyše 35 tisíc dolárov v hotovosti. Počet pôrodov vyletel vysoko hore deväť mesiacov po začiatku tohto programu a pokračoval aj počas globálneho poklesu pôrodnosti počas kovidovej pandémie; maďarská pôrodnosť počas nej zostala na rovnakej úrovni – alebo dokonca stúpla nad tú úroveň – ako pred kovidom, čo bol extrémne výrazný úspech.

Po piatich rokoch pokusov a omylov Maďarsko prišlo na politiku, ktorá skutočne funguje: dávať rodinám masívne čiastky peňazí, aby si mohli dovoliť mať deti. To je opak toho, čo sľuboval CSOK, totiž budúce benefity za veľmi špecifických podmienok; a je to zároveň veľmi podobné štedrým bonusom na deti, ktoré už predtým boli v Austrálii či Quebecu, a o ktorých sa všeobecne vie, že zvýšili pôrodnosť. Inými slovami, Maďarsko päť rokov premrhávalo prostriedky, než konečne prijalo plán, o ktorom každý odborník v oblasti rodinnej politiky už dávno predtým vedel, že funguje najlepšie.

Prečo Maďarsko nepodniklo tento samozrejmý krok už skôr? Odpoveď sa opäť zdá byť jednoduchá: dávať veľké sumy peňazí rodinám znamená mať veľké rozpočtové náklady, a Fidesz chcel znížiť výdavky. Až keď sa rodinná politika Fideszu stala mimoriadne populárnou a garantovala Maďarsku dobrú mediálnu reputáciu

v zahraničí, maďarskí konzervatívci boli konečne prinútení akceptovať fakt, že dávať peniaze priamo na deti je ich poslednou možnosťou.

Aj tak ale stále platí, že keď ide o migráciu a pôrodnosť, čo sú kľúčové prvky demografie, súčasná vláda Maďarska neurobila toho dosť, aby zvrátila hroziaci demografický kolaps svojej krajiny. Imigrácia Maďarov do Maďarska sa trochu zlepšila oproti kalamitnému stavu v polovici 10. rokov 21. storočia, je však stále nižšia než je žiaduce, a jej nedávny nárast je takmer úplne daný imigráciou etnických Maďarov z chudobnejších krajín na juh a východ od Maďarska, a aj naďalej vysoké počty Maďarov každým rokom emigrujú za lepšími príležitosťami do Nemecku, Veľkej Británie a inde. Pôrodnosť sa trochu zlepšila, ale stále zostáva kriticky nízka, oveľa nižšia, než Maďarsko potrebuje pre zachovanie svojej stabilnej populácie.

Je však jedna oblasť, v ktorej Maďarsko zaznamenalo mimoriadny úspech: manželstvo. Percento ženatých a vydatých bolo v Maďarsku vždy pod stredo- a východoeurópskym priemerom každý rok medzi rokmi 1977 až 2018. Avšak od roku 2013 začala sobášnosť stúpať, najprv pomaly, potom rýchlo, a nakoniec s veľkými skokmi hore v rokoch 2015 a 2019. Pretože väčšina maďarských benefitov na dieťa je štedrejšia pre zosobášených rodičov (a niektoré sú len pre nich), a pretože zmeniť manželský stav je pre páry menej nákladné než zmeniť rodičovský stav, jedným z najväčších dôsledkov maďarskej pronatálnej politiky bol jednoducho vznik veľkého počtu nových manželstiev.

Tieto zmeny politiky neviedli len k väčšiemu počtu manželstiev, ale i k mladším a viac stabilnejším manželstvám. Priemerný vek vstupu do prvého manželstva v Maďarsku je dnes rovnaký, ako bol v roku 2012, zatiaľ čo vek vstupu do manželstva v takmer celej Európe stúpal. A aj keď mladšie manželstvá častejšie končia rozvodom, rozvody v Maďarsku výrazne poklesli, o 40 percent od roku 2012. Táto zmena nemá obdobu v žiadnej blízkej krajine.

Časť z toho je iba zmenou oficiálneho stavu, páry, ktoré spolu žili už predtým, vstúpili do stavu manželského, aby získali benefity. Ale súčasný pokles rozvodov ukazuje, že nejde len o to: finančná podpora pre deti v *manželstve* v skutočnosti mohla zlepšiť stabilitu rodín. Príznačne podiel detí narodených slobodným matkám klesol zo 48 percent v roku 2015 na iba 30 percent v roku 2020, čo je mimoriadny pokles.

Aby sme to zhrnuli, niektoré prvky maďarskej unikátnej demografickej politiky sú jednoznačným úspechom, akým je podpora manželstva. Ostatné nie sú tak jednoznačné, napr. pomer imigrácie a emigrácie, a iné zase úplne zlyhali, ako CSOK. Zatiaľ čo sa Maďarsko dokázalo zachovať ako silne maďarské tým, že zablokovalo (cudziu) imigráciu, a dosiahlo pozoruhodnú spoločenskú zmenu, ktorá sa týka manželstva, zároveň masívne stráca Maďarov prostredníctvom ich emigrácie, a jeho pôrodnosť zostáva tak nízka, že maďarská populácia v tomto storočí výrazne poklesne.

Maďarská politika tak poukazuje na neveselú realitu: zmeny politiky, i tie dramatické, nie sú dostatočné na vytvorenie sveta, ktorý by mnohí konzervatívci chceli. Maďarsku sa podarilo dosiahnuť to, že krajina zostala z 95 percent maďarská, a podarilo sa mu aj zvýšiť podiel manželov na populácii. Avšak Maďarsku sa totálne nepodarilo zvýšiť pôrodnosť na úroveň, akú si od svojej politiky sľubovalo, a snaha pritiahnuť etnických Maďarov zo susedných krajín vedie k menším počtom, než je počet Maďarov z Maďarska emigrujúcich preč. Výsledok tohto štátom riadeného konzervativizmu nie je silný, prosperujúci a sebavedomý maďarský národ, ale maďarský národ, ktorý bude slúžiť ako varovanie pre budúcich konzervatívnych štátnikov.

To neznamená, že konzervatívny pronatalizmus je bez šancí. Ako bolo vyššie uvedené, pronatalitná politika obvykle zvýši pôrodnosť. Napríklad najväčší nárast pôrodnosti na svete bol spôsobený náboženskou kampaňou podporovanou štátom počas gruzínskeho národného obrodenia po ruskej invázii v roku 2008 a po vojne s Ruskom. V tomto prípade pôrodnosť Gruzínska stúpla z približne 1,5 dieťaťa na ženu až na 2,2 dieťaťa, a dnes zostáva na úrovni približne 2 detí na ženu. Taktiež sa v Gruzínsku rodilo menej detí slobodným matkám, a emigrácia z krajiny poklesla, takže celková populačná trajektória Gruzínska zaznamenala veľmi pozitívny posun. Kombinácia kultúrneho vplyvu gruzínskych náboženských predstaviteľov a podpory zo strany gruzínskych prorodinných programov spôsobili úplný obrat demografickej situácie.

Príklad Gruzínska ukazuje, prečo Maďarsko neuspelo: snaha Maďarska bola štátom *riadená*, nie štátom *podporovaná*. Bez kultúrnej vlny popularity, ktorá by podporovala štátnu politiku, štátocentrické snahy plánovať konzervatívnu spoločnosť narazia na útesy demografie a síce dosiahnu niektoré ciele (manželstvo, maďarská etnicita), ale za cenu zlyhania cieľov iných (dlhodobé prežitie národa, jeho súčasnej populácie). Moc štátu môže posilniť, zachovať a rozšíriť kultúrny trend. Ale kým konzervatívci skutočne nevytvoria kultúru manželstva a vyššej pôrodnosti, moc štátu im dokáže pomôcť len veľmi málo. Maďarsko nie je dôkazom, že nový konzervatívny štátny intervencionizmus uspeje; Maďarsko je naopak

varovaním pred limitmi takéhoto prístupu a dôkazom, že politika zostáva a vždy bola dlhodobo menej vplyvnou než kultúra a kultúrne spoločenské trendy.

Publikované v americkom časopise National Review 4. apríla 2022, mierne krátené.

BULLETIN IVPR

ročník 3 (2022)

Vydáva Inštitút pre výskum práce a rodiny,
Špitálska 25, 27, 812 41 Bratislava
IČO 308 47 451
ivpr@ivpr.gov.sk, www.ivpr.gov.sk
Vychádza 12 x ročne. NEPREDAJNÉ.
ISSN 2729-9767
EV 6041/22

Ďalšie informácie o IVPR získate na webových stránkach

www.ivpr.gov.sk